

PROFESORIAUS MARIANO MORELOWSKIO KELIAS Į 1944-UOSIUS: VALDŽIOS, KOLEGOS, VERTINIMAI

Karolis Kučiauskas

VILNIAUS UNIVERSITETO ISTORIJOS FAKULTETO
ISTORIJOS TEORIJOS IR KULTŪROS ISTORIJOS KATEDRA
Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius
k.kuciauskas@gmail.com

Straipsnyje atskleidžiama nuosekli prof. Mariano Morelowskio veikla ir karjera Stepono Batoro universiteto Menų fakultete Vilniuje (1930–1939). Pateikiami nauji faktai apie ryškų jo vaidmenį Vilniaus kultūriniam gyvenime, didelių iškilnių organizavimą (pvz., maršalo J. Piłsudskio širdies ir jo motinos laidotuvių programos sukūrimas) ir mažiausių smulkmenų paisymą puošiant Vilnių, taip pat iki šiol nežinoti faktai apie Morelowskio susidūrimą su teisėsauga. Pristatomi du iki šiol Vilniaus istorijos tyrimuose plačiai neanalizuoti šaltiniai – 1942 m. Morelowskio „Vilniaus istorinių paminklų svarbiausių konservavimo darbų aprašymas“ ir su juo tiesiogiai susijęs „1944 m. liepos mėn. karo veiksmyų metu sužalotų svarbiausių Vilniaus meno istorijos paminklų sąrašas“. Analizuojant Morelowskio veiklą straipsnyje nušviečiamas ir kitų, tiesiogiai ir netiesiogiai su juo dirbusių žymių asmenybių vaidmuo vertinant Antrojo pasaulinio karo Vilniaus miestui padarytą žalą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: prof. Marianas Morelowskis, prieškario Vilniaus inteligentija, karo padarinių vertinimas 1944 m.

1944 m. liepa – lūžinis momentas Vilniaus miesto istorijoje urbanistine, demografinė ir socialine prasme. Nors vokiečių žvalgyba dar kelis mėnesius žvalgė miestą iš oro, pagrindiniai karo veiksmai dėl jo kontrolės baigėsi, čia vėl įsitvirtino Raudonoji armija. Akivaizdžiausia karo veiksmyų ir besitraukiančio fronto pasekmė – fizinė žala miestui. Jos įvertinimas ir likvidavimas – svarbiausias miesto valdžios siekis grąžinant jį į normalaus gyvenimo vagą. Tačiau atsižvelgiant į jau žinomus faktus apie Vilniui padarytos

žalos vertinimą šiuolaikiniuose tyrimuose, šio darbo tikslai yra keli. Svarbu naujais duomenimis ir išvalgomis papildyti miestui 1944 m. liepą padarytos žalos vertinimo istoriją. Nors šiuose karo meto ir ankstyvojo pokario procesuose dalyvavo nemažai žymių prieškario vilniečių – inžinierius Zygmuntas Mieczysławas Czajkowski, fotografai Janas ir Januszas Bułhakai, fotografe Sofija Urbonavičiūtė-Subačiuvienė, architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis ir kiti – pagrindine asmenybe pasirinktas Vilniaus Stepono Batoro

the law are revealed. The author of the article introduces two sources, which have so far not been widely analysed by the researchers into the history of Vilnius – “The Description of the Basic Conservation Works on the Historical Monuments of Vilnius” by Morelowski (1942), and another work directly related and derived from the first one, “The List of the Main Monuments of Art of Vilnius Damaged During the Military Actions in July 1944”. While analysing Morelowski’s activity, the role of other prominent figures who directly or indirectly cooperated with him in assessing the damage caused to the city of Vilnius during World War II is discussed. Morelowski has been chosen as the central subject of the article because he has received the least research attention in scholarly works as a participant of the process of assessing the damage caused to the city during the war at the end of 1944. Although the majority of institutions of heritage conservation were obliged by the highest state and municipal authorities to carry out damage assessment, the related documentation is scattered and fragmentary. The author of the article explains the process of assessing the damage caused to the oldest part of Vilnius, points out the main institutions that commissioned and carried out damage assessment, and reveals the influence of the documentation related with this process on the subsequent research and urban development of the Old Town of Vilnius.